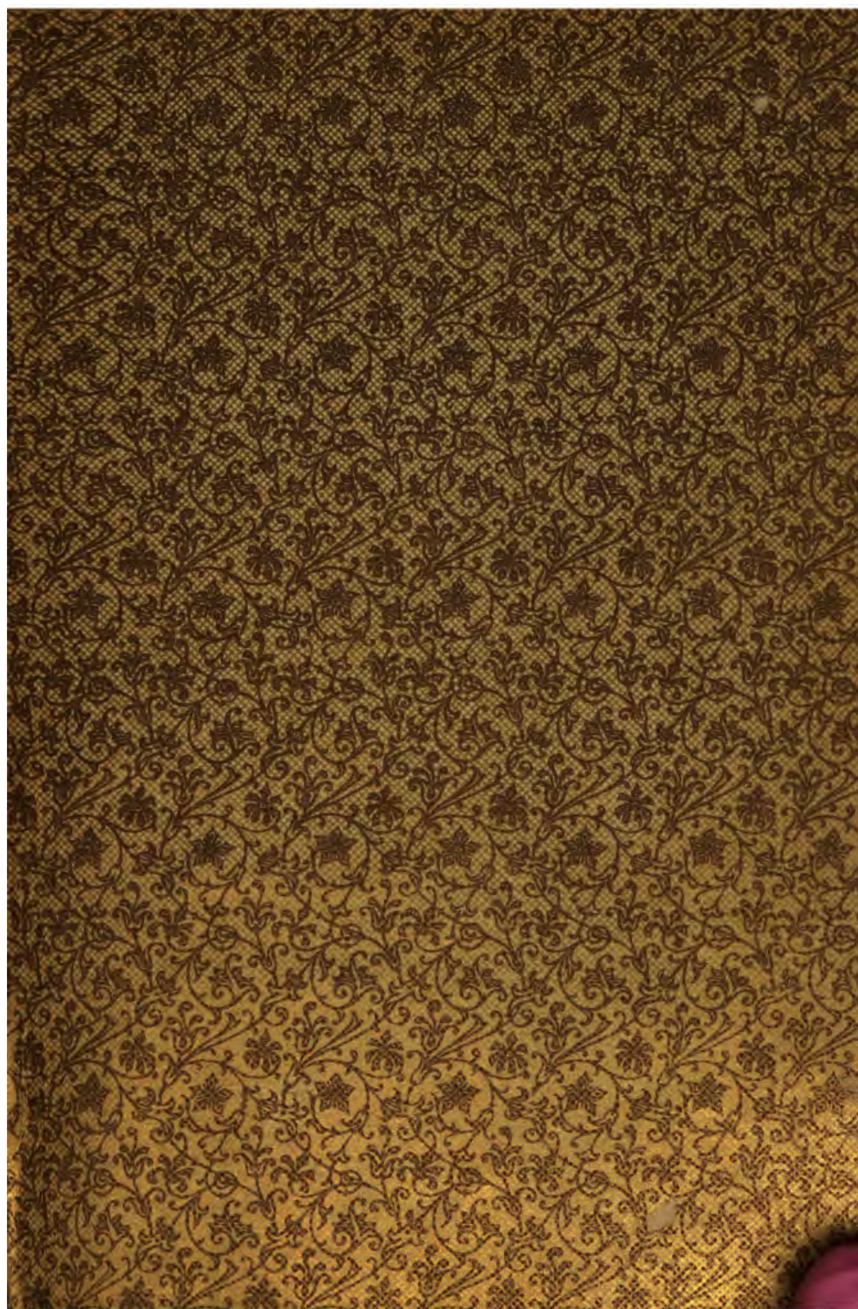
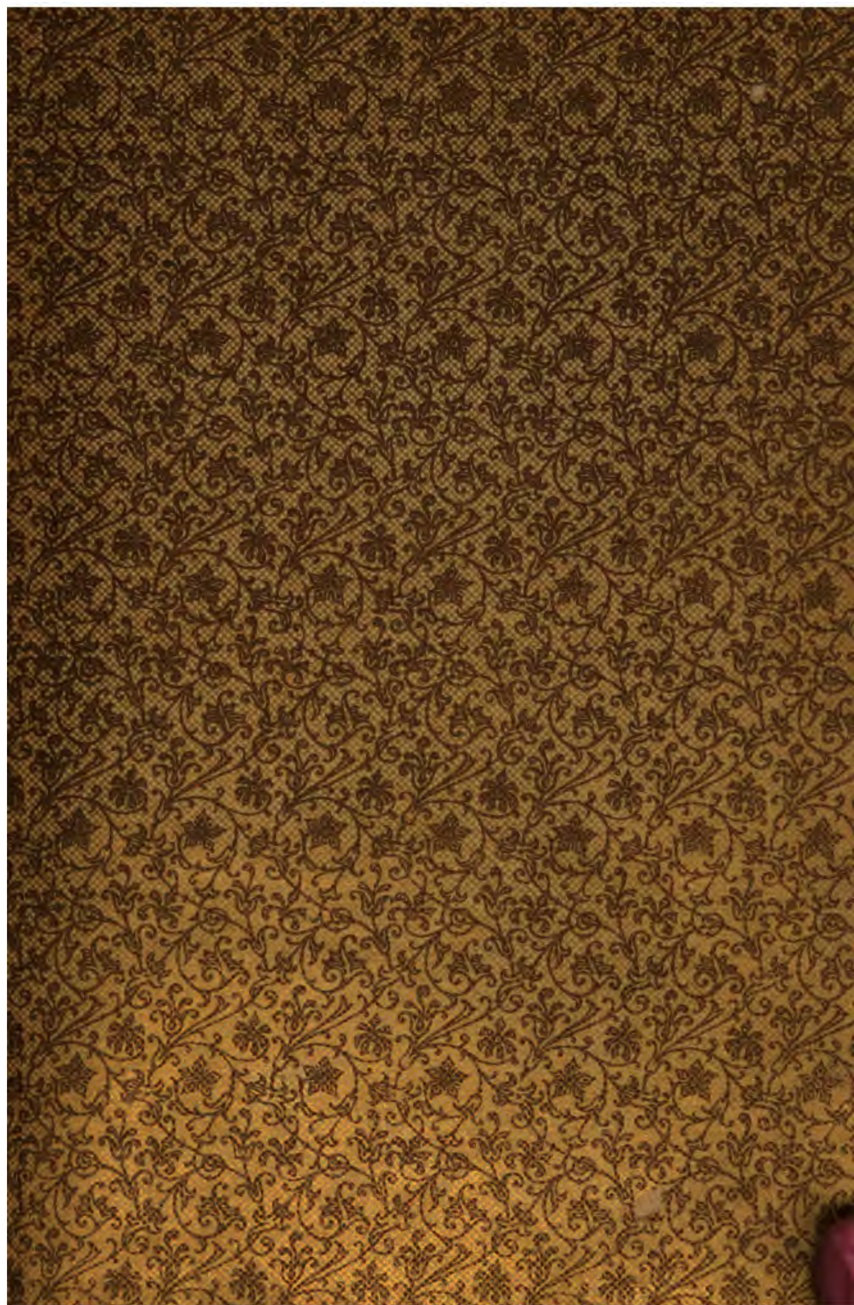

Миланович

ХРВАТИ И ЈЕЗИК СРПСКИ.

Краваџ

НАПИСАО

С. М. Д.

У НОВОМЕ САДУ

СРПСКА ШТАМПАРИЈА ДРА СВЕТОЗАРА МИЛЕТИЋА

1895.

многих и многих споменемо само неколико њих, који су универзитетски професори, а који међу тим сваком приликом са свим озбиљно тврде и пишу, да је штокавштина језик хрватски.

Да почнемо одма са господином Арминовом Павићем, који предаје на загребачком универзитету „хрватски језик" и „хрватску литературу". Овај учени господин професор и академик не само да познаје штокавштину једино као хрватски језик, него чак и за Вукове „српске народне песме" тврди, да су писане језиком хрватским. Шта више њему је чак и говор Србијанаца такође хрватски језик. Враћајући се једном у Загреб из Београда, где је са краљем Миланом говорио језиком српским, он написа у новинама, како краљ Милан врло лепо говори хрватски.

За овим господином дошао би одма господин Таде Смичиклас и то по важности свога положаја, који заузима и као академик и као председник „Хрватске Матице", а нарочито као професор хрватске хисторије на универзитету. Па како за Павића, тако и за Смичикласа не постоји језик српски, него и он зна, да је штокавштина само језик хрватски.

А сад ништа природније, него са ове двојице да пређемо на трећег универзитетског професора, на име на господина Вјекослава Клаића. Колико се нама бар чини, управо је овај господин професор понајоригиналнији од свију осталих. Тако он на пример доказује чак и то, како су сви словенски становници данашње Босне и Херцеговине само зато Хрвати, што говоре језиком хрватским, то јест штокавштином. Говорећи о становништву Босне и Херцеговине, он до душе признаје, да се тамошње становништво не назива Хрватима; док не пориче, да

се многи зову Србима. „Nu jezik — наставља он — taj jedini biljeg narodnosti, pokazuje i svjedoči, da je taj narod (т. j. народ садашње Босне и Херцеговине) hrvatskog porijekla". („Bosna". str. 71.) А тај опет језик, којим говори народ Босне и Херцеговине, јесте по истом господину језик хрватски, пошто „svi žitelji slovjenski u Bosni i Hercegovini, bili ma koje vjere, govore jednim jezikom i to hrvatskim." („Bosna". str. 74.) Како је језик Босанаца и Херцеговаца најчистија штокавштина, то су онда Клајићу само зато тамошњи становници Хрвати, јер говоре штокавштином, која је опет хрватски језик.

Ето овако гадну псеудо-науку проносе и протурују међу неуки пук хрватски њихови људи, завађајући их тако са својом најближом браћом Србима. Јер ова псеудо-наука хрватска, да нема Срба и српског језика, и да је штокавштина језик хрватски, већ се код Хрвата стално одомаћила као најчистија истина, те се као такова увукла и у све школске књиге. Из ових књига уче се и многа српска дечица, која полазе комуналне школе. Та Српчад, како у основној тако и у гимназијалној школи, хтели не хтели морају учити, да је штокавштина језик хрватски и да они говоре језиком хрватским, а не српским. Сад она српска деца, која су православне вере, за ту се ова псеудо-наука неће тако лако примити, јер они имају прилике, да и од своје матере, па и од свога свештеника чују, да је њихов језик српски и да су они Срби.

Али није тако са децом српском католичке и унијатске вере, јер они немајући од никуда прилике да чују, како њихов матерњи језик није хрватски, него српски, постају мало по мало Хрвати, наравно са

свим ненаравним, уметним начином: путем школе и цркве.

Ми добро знамо, да су такови Хрвати, који се стварају путем школе и цркве, најмање Хрвати и да они најмање имају у себи ма чега хрватског. Али нама је и то познато, да се такови људи однарођују од свога Српства и то је оно, ради чега сви Срби без разлике политичких назора и положаја, у којима се налазе, морају одсудно устати и томе лека потражити.

Бацимо ли ма и детимичан поглед само на славонске Србе католике, на тако зване „Шокце" и „Раце", видећемо, да је нарочито после развојачења границе, завладао међу њима тако силан антисрпски дух и осећање, да данас немају скоро никаква смисла за своју српску народност. Није тако само у Славонији, него је тако и у Далмацији, па је најпосле тако и у Босни и Херцеговини. Колико је квара српском народу нанела та иста псеудо-наука хрватска, најбоље се види и отуда „što su bosanski klerici (богослови) tek u Djakovu upoznali, da su sinovi hrvatskoga naroda". („Glasnik biskupije bosansko-sriemske" god. 1881. br. 3.) Ови пак клерици као домаћи синови били су најопаснији за српски народ у Босни и Херцеговини, нарочито пак за тамошње Србе католичке вере.

Најзад како је бивало са босанским Србима католичке вере, тако је почело бивати и са тамошњим Србима мухамеданске вере. Јер колико се знаде, једини мухамеданац, који је рекао за штокавштину, да је језик хрватски, јесте познати Херцеговац Ловро Љубушки. Али и он је то учинио тек

онда, кад је од оца свог одбегао у Далмацију и тамо католички калуђер постао.

Па како је та хрватско-католичка пропаганда почела са овим Ловром и са овим ђаковачким клерицима, тако се ево продужава и данас на све стране. За то смо се ми и латили пера у нади, да ако је можно изобличимо ту псеудо-науку наше „доброжелеће нам браће Хрвата".

Пре, него што пређемо на саму ствар, држимо да не ће бити згорег, да испричамо и један догађај, који се лане збио у Загребу.

Једном је један Србин бавећи се у Загребу, дошао у походе хрватском филозофу др. Ф. М. те ту с њиме повео реч између осталога и о језику. Говорили су дуго и опширно, па поред свег напрезања, учени господин доктор баш никако није могао да увери дотичног Србина, да штокавштина није само српски, него и хрватски језик. То страшно разједи господина доктора, те ће овако рећи своме госту Србину:

„Па добро; кад ви хоћете, да је штокавштина само српски језик, онда ми реците, шта смо ми Хрвати, којима је штокавштина матерњи и друштвени језик". При том му доктор показиваше неку штокавску штампану књижицу религиозног значаја, у којој неки Истранин назива исту штокавштину језиком хрватским. Дотични Србин у место да се као гост овако разјарена домаћина збуни, он му са свим хладно овако одговори:

„Могао је дотични Истранин називати штокавштину како је хтео, па да ипак Хрвати остану као што и јесу од Срба посебан народ. А што данас има и таквих Хрвата, који се у језику не разли-

кују од Срба, то ћете одмах сазнати, ако погледате у списе Људевита Гаја, Шима Љубића, па најзад и у списе Вебера Ткалчевића, који вам је најбоље познат. Како ја, тако и цео остали свет не сумњамо ни најмање, да је штокавштина народни језик српски и само српски; а што данас српским језиком говоре и неки Хрвати, то баш ни најмање не мења ствар. Ако дакле Хрвати мисле, да имају права називати штокавштину именом хрватским само с тога, што се многи од њих служе истом, ја бар мислим, да Срби не би имали ништа против тога. Но у том случају Хрвати би морали јавно признати, да само с тога језик српски зову и хрватским, што се сада њиме и они служе и говоре".

Доктор бејаше очевидно изненађен оваковим одговором; то га још више раздраживаше, те климајући љутито главом довикну истом Србину:

„Па дакле ми Хрвати немамо свога језика; ми дакле нисмо народ; ми смо као Цигани без свога народњег језика".

„Не, господине докторе — упаде му наш Србин у реч — ви тако говорећи падате у крајност, јер не само да Хрвати нису као Цигани, него су народ са посебним својим народним језиком. Хрвати имају свој језик, али га сами занемарују и одбацују, усвајући туђе језике. Међу тим да баш и говорите туђим у место својим народним језиком, ви би ипак остали све дотле Хрвати, догод не би други какав народ постали. Зар није сам Гај, Љубић, па и Вебер признао, како су Хрвати данашњи књижевни језик од Срба узели. Па кад су Хрвати, имајући у књижевности језик српски, ипак остали Хрвати; то

сигурно не ће престати да буду Хрвати ни тога ради, што им је језик српски и језик друштвени".

За тим се и разиђоше, остајући свако при своме мишљењу.

Ово наведосмо само за то, да читаоци виде и сами, како скучено мисле о језику и први хрватски људи. Па кад такове погледе имају учени доктори и професори на универзитету, онда како ли ће тек о томе судити њихови ђаци, а како тек ђаци њихових ђака?

Свакако по сто пута скученије и конфузније.

II.

До душе правило је, и у свету обично тако и бива, да је народни језик таково обележје дотичног живља, да је неразлучно везан за исту народност. По томе би сваки народ морао имати и свој народни језик; а доследно томе нити би могло бити народа без свога језика, нити опет језика без свога народа. Но показало се, да и у овоме правилу може бити изузетка, на име да може и сасвим обратно бити.

За то ми и мислимо, да је много правилније било рећи, да између осталих битних ознака, које карактеришу известан живаљ, као посебан народ у генетичком смислу, на прво место долази народни језик.

Тако бар ми мислимо, тврдо држећи, да језик свакако долази на прво место између осталих народних особина; с том само разликом, што се нама бар чини, да крвно порекло, везано за чувство и осећање дотичног народа ипак долази пре језика.

У толико више има оваково мишљење вероват-

ности, што се може десити, како се у истини данас и дешава, да известан народ говори са свим страним језиком као јединим друштвеним и књижевним језиком. И то да се њиме онако исто служи, као што би се служио својим сопственим — шта више да и не познаје свога правог народног језика. ~~За то ми и наглашавамо, да језик тек после порекла долази на прво место, а као једно од најглавнијих карактеристичних обележја народних.~~

Ми већ рекосмо, и ако онако узгред, да може бити народа, који се у место свога, туђим језиком служи — и при томе остајемо. Да и не спомињемо остале народе, то ће нам посведочити и сами Јевреји, који данас чак ни у Палестини не говоре својим правим народним јеврејским језиком, него разним туђим језицима. Но поред свега тога, нама ни не пада на памет тврдити, да су они престали да буду Јевреји, те да су се у оне народе претопили, чијим се језицима сада служе и говоре, као јединим друштвеним и матерњим језиком. Посматрамо ли исте Јевреје, који и ако су доста тога задржали од свог првобитног карактера и типа, ипак морамо доћи до уверења, да су се веома знатно удалили од својих првих праотаца. Но поред свега тога ипак су и данашњи Јевреји још увек као посебан народ, без разлике на њихове различите домовине и туђе језике, којима се у место свога јеврејскога служе. За то ми и кажемо, да се не сме узети, да један народ чини народом само његов народни језик. Догод дакле један живаљ не изгуби све карактерне особине, које га чине посебним народом (а не само језик), све дотле он остаје само свој, и увек посебан индиви-

дуум од свију осталих народа, и ако му мањкају извесне битне ознаке. — —

Тек кад се узму сви карактерни знаци једног живља, којима се он од осталих разликује, онда се тек о њима добије прави појам, у ком је оличен посебан карактер дотичног народа. Оно дакле, што чини разлику између два посебна народа, то је опет оно, што снаја живаљ једног и истог народа, па ма како био тај живаљ удаљен, раштркан и раскомадан. Нити политичке, нити географске, а најмање пак црквене границе могу бити критерије, по којима се народи деле. По томе је народност искључиво културна индивидуалност, која се оснива на јединству битних народних ознака и — језика, а које немају никакове везе, ни са различним вероисповедањима, нити са различним политичко-државним међама, којима је један и исти народ раскомадан и подељен.

А како је код осталих народа, исто је тако и код Срба и Хрвата; јер што вреди у опће за све народе, то мора вредити и за Србе и за Хрвате.

Управо се не да ни замислити, да они Срби, који не станују на политичком територију, који се зове Србија, само за то нису Срби, што живе рецимо у Хрватској и Славонији, у Аустрији, у Угарској, у Турској или рецимо у Босни и Ерцеговини. Или зар Црногорци само за то нису Срби, што њихова држава није краљевина Србија, него кнежевина Црна Гора. Појам покрајинског имена: Србијанац, Босанац, Хрваћанин, Старо-Србијанац, Далматинац, Славонац и т. д.; или појам државланства (на име које је државе ко припадник), то су чисто географски и политички појмови. То су управо карактерне ознаке појединих политичких народа, али то нема никако-

ве везе са појмом извесног народа у генетичком смислу.

Појам народа политичког већином је везан за територij, па као појам старијега доба уступа место посве новијем појму, појму држављанства.

Можемо дакле са свим слободно рећи: да је појам држављанства у главноме потпуно идентичан појму политичког народа.

За то, нити име покрајинско, нити пак име дотичне државе апсолутно се не могу узети као карактеристичне ознаке једног посебног народа.

III.

Што се тиче порекла народа српскога, то нико није ни покушао осумњичити, да Срби нису посебан словенски народ, као год што су и Руси и Чеси и Пољаци, и као што су остали народи словенски. Исто се тако нико није усудио (наравно озбиљно) доказивати, да Срби нису прави правцати и посебан народ, у потпуном смислу и значењу те речи.

Кад су дакле Срби посебан народ и кад нико не сумња, да постоји један словенски народ, који се зове Србима, и који се служи својим посебним народним језиком — онда ваља видети и то, какав је и који је то народни српски језик?

Сасвим једноставно дознаћемо за прави матерњи и народни језик Срба, дакле за језик српски, ако погледамо, који је тај језик, којим се Срби као искључивим својим језиком служе.

Пре свега језик, којим сви Срби говоре, искључиво као својим народним и матерњим језиком, без разлике политичких и географских ме-

ћа јесте „штокавштина". У групи словенских језика, овамо доле међу јужним Словенинима, постоји једно словенско наречје, које се зове штокавштина. А то је онај говор, који на сваком месту захтева што и шта онде, где остали југословенски народи требају кај, ча и це. Тим наречјем говоре сви Срби ма где били, и то увек једнако као јединим својим народним језиком. За други говор народ српски не зна, нити се другим говором служи, па по томе су Срби од увек овај штокавски говор сматрали својим језиком [illegible] језиком српским, као што и данас чине.

Да ли су Срби још онда, док су били у опће у словенској заједници, говорили опће словенским или обратно својим посебним језиком, као и данас што раде, то се за извесно не може тврдити. Поглавито с тога не, што је и опће словенски, као и језик српски, и као сваки други језик, претрпео многу и многу промену у свом развитку. Тога се ради ни то не може тврдити, од када баш Срби говоре оваким језиком, како га ми данас имамо; то јест не зна се, да ли су Срби говорили овим својим данашњим језиком још од првог досељења у оне крајеве, где их како Порфирогенита, тако и сви остали домаћи и страни писци налазе. Судећи по писаним споменицама, за које се данас знаде, једно је само извесно, а то је: да српски народни језик није употребљаван пре XII. века. Тек из тог века потичу најстарији писани споменици, писани језиком српским. За то у место сваког другог доказивања, најбоље ћемо учинити, ако прегледамо старинске споменике, који су писани штокавштином, а из којих би тек могли закључити, од када Срби говоре

посебним својим језиком и шта су они управо сматрали за свој народни, за свој српски језик.

Почећемо тако са босанским споменицима и то само за то, што из Босне потичу најстарији споменици, писани штокавштином. Од свију најстарији српски споменик, писан, не на српско-словенском, него на чисто српском језику јесте повеља Кулина, бана босанскога. Та повеља писана је године 1189. дакле у другој половини XII. века, а писана је ћирилицом и штокавштином, која је са малим изменама онога доба у свему скоро била једнака са данашњом штокавштином. У тој повељи, која је упућена Дубровчанима, нема ни једног места, где би изрично стојало, да је језик, којим је иста писана, језик српски. Но како је та Кулинова повеља писана истим језиком, којим се и у то, и у доцније још доба после ње писало по свима српским покрајинама, — то ћемо потражити друге и доцније српске споменике, који ће нам показати и доказати: да је језик, којим је Кулинова повеља писана — језик српски.

IV.

Останимо баш код Босне и Ерцеговине, па погледајмо старе писане споменике, који су после Кулина писани, такође од Босанаца и Ерцеговаца и то без разлике вере и писменице.

Узећемо на прво место повеље, које је издао Матија Нинослав, такође бан босански. Узимамо његове повеље у толико радије, што баш он долази за босанског бана непосредно и одма иза Кулина. Као и бан Кулин, тако је и исти бан Матија Нинослав, подељивао повеље Дубровчанима. Године 1234. и 1240. издао је Матија две повеље, којима

потврђује Дубровчанима сва она права, која су још од Кулина задобили и уживали. Те су се две повеље, хвала богу сачувале, те тако из њих можемо данас сазнати, како је овај босански владар сматрао себе и своје Босанце, а како опет језик, којим су Босанци тада говорили.

У првој повељи стоји између осталога и ово: „Оу име оца и сына и светога духа аминъ, азъ рабъ божи Матѣи Нинославъ, бан босански, велики кле се кнезоу доубровчкомоу Жань Даньдулоу и всеи опкинѣ доубровчкои, та комь смь се клетвью клѣль, какомь се е бань Коулин клель: да ходе власи свободно, како соу у бана Коулина ходили... и ако вѣроуе срьблинь влаха, да се при прѣдь кнеземь, ако вѣруе влахь срьблина, да се при прѣдь баном" ... („Monumenta serbica". XXX. Fr. Miklosich).

У другој његовој повељи стоји опет ово: „ако сѣ разьратитѣ сь кралѣмь рашьки, да вась не дамь, ни вашь добитекь, паче да ви у храну сь вьсѣмь вашиимь добитвомь... и сѣ още: ако вѣруіе серблинь влаха, да сѣ при предь кнеземь дубровьчькимь, и ако веруіе влахь серблина да се при предь баномь и иному влаху и иному серблину да не исьма и да сѣ некоя кривина меѣу ни чини... и да нѣ никѣрѣ изьма на инаго серблина ни на инаго влаха, лише на самога исьца" ... („Monumenta serbica". XXXV.).

И из прве и из друге повеље, посве лепо и разговетно видимо, како бан босански Матија Нинослав сматра Дубровчане за „влахе", док су му његови Босанци Срби. Узмемо ли Даничићев речник, видећемо, да је реч „влах" била име за човека романско-латинског порекла; или за Србина, који се

је искључиво пастирством по шумама бавио. Пошто су Дубровчани били трговци и пошто нису живели по шумама од пастирења, него су обратно живели од трговине и по градовима — то су Дубровчане само зато сматрали у Босни као „влахе“, што су већином били латинског порекла и што су сви били искључиво католичке вере. Дакле зато, јер су Дубровчани католичко-латинске вере и што су већином латинског порекла у Босни и Ерцеговини сматрали су их за „влахе“.

Босанце пак, како смо видели, сматра њихов владар да су Срби. По томе су дакле год. 1234. сви становници Босне били Срби. А Србима извесно нису могли преко ноћ постати, те је сасвим природно, да су још и за владе бана Кулина године 1189. такође били Срби, као год што су морали бити Срби и пре Кулина.

Ми не сумњамо, да ће се наћи и такових људи, који ће тражећи и овде длаку у јајету, доказивати, да је тако о Српству Босанаца мислио само Матија Нинослав, онако на своју руку, те да тобож из тога не излази, да се је и сам народ тако сматрао. Али шта могу обични људи против глупости, кад глупост и боговима доста бриге задаје. Држимо дакле, да није згорег напоменути и то, да је исти овај бан у сасвим озбиљном непријатељству био, са тадашњим рашко-српским владарима, што се донекле и из ове друге његове повеље лепо види. А сем тога је био исти Матија, прво патарен, па онда католик, какав је и остао — те је шта више важио као особити бранич католицизма и папства у Босни.

Такав владар, а у оваковим околностима, најмање би имао разлога сматрати Босанце Србима, кад

они у истини не би такови били. И то Срби, у свему једнаки како оним Србима у Рашки, тако и свима осталим Србима, који су живели изван политичких граница Босне. Нема даље никакове сумње да су се Босанци сматрали Србима, како под баном Кулином тако и под баном Матијом Нинославом. А пошто је бан Кулин из XI. и XII. века, то онда нема сумње ни у томе, да су Босанци од увек били само Срби, како их и историја познаје.

После бана Матије Нинослава, дошао је за босанског владара бан Матија Стјепан. И од овога бана остала је једна повеља, коју је он год. 1249. даровао такође Дубровчанима. Навешћемо и из те повеље нека места, како би се видети могло да су и за његовог доба Босанци били Срби. Та његова повеља гласи: „азь Матеи Стѣпань по милости божије велики бань босјеньски сь мопов братиовь и с моими больарами кальнемо се тебе Јакову Дальфину, кнезу дубровьчькому да ви стоимо у вечьни и твердь миръ и сѣ ошче: ако веруе серблин влаха да се при предь кнеземь дубровьчькимь, и ако и ако въеруе влахъ серблина да се при пред баномь, и иному серблину да не исьма и да не никѣре изьма на иваго серблина ни на инаго влаха“. („Monumenta serbica“. XXXIX.)

Од свију довде наведених старих писаних споменика босанских нема ни једног, који би био писан другачијим језиком од онога, којим је писана повеља Кулина бана. Језик је дакле један; писан је у једној и истој државној области, а од владара који су владали једним те истим народом — народом српским. Има до душе босанских споменика где се Босанци називају и „Босанци“, али се из

тога не може закључивати, да они нису Срби. Јер има и такови споменика у којима се припадници Србије називају „Рашчани“. Но како име „Рашчанин“, тако и име Босанац једино су покрајинска имена, а никако имена тамо живећих народа. Остаје по томе наша пређашња тврдња: да су Босанци Срби.

Видели смо, да су Босанци Срби, као год што смо и то видели, да су сви споменици босански писани једним и истим језиком. И то као језиком оног истог народа, који је тада у Босни живео, наравно без разлике вероисповедања. Сад нам је још остало да и то видимо, каквим су језиком писане те листине и како су тај језик називали и сматрали сами Босанци па и Ерцеговци.

Кад су босански владари склапали трговачке или у опће ма какве било уговоре са дубровачком републиком, онда су обично писали двојако. На име писали су језиком латинским и језиком својим, односно језиком народа, који је у Босни и Ерцеговини живео; а то је онај исти језик, којим су писане и повеље бана Кулина, Матије Нинослава и Матије Стјепана Нинослава.

Тако год. 1333. а 15. марта издаде босански бан Стјепан Котроманић даровно писмо, поклањајући Дубровчанима: Рат, Стон и Превлаку; па на крају исте повеље наглашава: да је исту издао у четири примерка и то „двије латинсци а двије сръпсцие“. („Monumenta Serbica“. 107.) Другим речима речено, бан босански каже: да је издао четири примерка од једне исте даровнице, од којих су две написане језиком латинским, а две опет језиком српским.

Ето дакле, где владар босански изречно признаје и каже: да је језик Босанаца језик српски; а кад се узме на ум, да је то онај исти језик, којим је писана повеља бана Кулина — онда можемо закључити: да је језик Босанаца још од Кулина — језик српски, и то овај исти језик српски, којим су и остали Срби изван границе Босне говорили.

У толико нам је драгоценије признање баш овога бана босанског, што је баш и он био познат, као необично велики католик.

Но Стеван Котроманић није једини, који је босански језик сматрао и називао језиком српским.

Удовица босанског бана Вука Вукчића баница Анка заједно са војводкињом Катарином Сандаљевицом, послале су год. 1406. своје благо и драгоцености Дубровчанима у оставину. Посланик који је исто благо носио, носио је и њихова пропратна писма. Та писма с благом носио је у Дубровник Ерцеговац Прибислав Похвалић, који је исто тако донео и писма Дубровчана, као потврду за примљене ствари.

Прибислав Похвалић је по рођењу Херцеговац, а уз то још и католик, па ево шта он каже: „Ѣ Прибисавь Похвалићь даю всакому знати, ере доидохь у Дубровникь посланием госпое банице Анке и госпогиіе воевоовнице Катарине Сандалевице донихь, кнезу и властелем дубровачцимь три листове ... писане листомъ српскимь ... и други лисстъ, кои за овими иде српски ест писань вь лито роштва Христова тисушчно и четири ста и шесто лито месеца декембриа двадесети дань.“ (Медо Пуцић. „Споменици српски“. II. 69.) Из овога се види, да он сматра језик босански за језик српски. Али он исто тако и за свој сопствени језик, за језик Херцегова-

*

ца каже, да је језик српски, што се врло лепо види из овога што следи: „ѣ Прибисавь Прихвалићь после воеводѣ Сандаља свидокую јере ови листь српски писани и одписах га моомь рукомь, и удругом листу срaскомь... тази у првомь листу српскомь." („Споменици српски" II. 70.)

Но не само то, него је по истом овом Херцеговцу и језик Дубровчана језик српски.

Јурај Војисаљић војвода Доњијех Крајева (Босанска крајина) и синовац Хрвојин сматра и зове своје људе уз Неретву доњу — Србима, што такође сведочи један стари писани споменик од 1434. године.

Исто тако 1451. год. сматрао је своје људе Ср бима и кнез Владислав, син Стјепана Косаче („Monumenta serbica". 445.). Па најзад је и сам Херцег Стјепан око год. 1454. такође сматрао своје подложнике Србима. („Monumente serbica". 467.)

Сви ови до сада наведени примери једно и исто казују, а то је: да је у Босни и Херцеговини од увек живео народ српски који је говорио језиком српским. По томе језик Босанаца и Херцеговаца — а то је штокавштина — јесте језик српски.

V.

Нема никакве сумње да су Босанци и Ерцеговци сами себе сматрали за Србе а свој језик — т. ј. штокавштину — за језик српски, па је потребно да видимо, како су странци сматрали Босанце и Ерцеговце и за шта су их држали.

Константин Порфирогенит каже изречно, да су Босну и Ерцеговину населили Срби и то све од Дрине, па нешто мало даље на исток преко Врба-

са. Шта више вбог тога, што у Босни живе Срби, њему је и Босна такође Србија. Тако он каже у свом делу „de administrando imperio". p. 146. III.: да Хрватска на југу и истоку граничи са Србијом и то тако, да је Србија јужно од реке Цетине, а источно од хлијевањске жупаније.

Исто тако суди и грчки историк Кинамус, који такође сматра Босну за Србију; те говорећи на једном месту о босанском бану Борићу, каже на страни 104. овако: „а кад беше близу Саве, пређе оданде на другу страну преко реке, која се зове Дрина, и која тамо негде горе утиче (наравно у Саву), те дели Босну од остале Србије".

Ето дакле још једног сведочанства, да осим Порфирогенита, има и других, који и Босну такође сматрају Србијом, наравно ради тога, јер је Србима насељена и јер је као српска област постојала.

Покојни др. Фрања Рачки обелоданио је много старих споменика, па и франачких, који се тичу јужних Словена.

Између таквих има један споменик, у коме се налази и то, како је кнез Људевит Посавски чувши за долазак франачке војске у своју кнежевину — Panonia Savia — „оставио град Сисак, те побегао Србима, за који народ веле, да држи велики део Далмације" — „Siscia civitata relicta ad Sorabos, quae natio magnam Dalmatiae partem obtinere dicitur fugiendo se contulit". Др. Фрања Рачки мисли, да исти Људевит никако није могао побећи Лужичким Србима, него једино Србима у Босну, што је сасвим и природно. („Rad". LVI. 109) Како се пак ово догађа године 822., то ето где и Фрања Рачки признаје,

да су још тада у Босни живели Срби. Исти овај Рачки набрајајући све покрајине, где Срби живе, изречно каже, да и у Босни пребивају Срби. По њему су Срби настањени од „Vrbasa, Cetine i Jadranskog mora ća do Morave i Ibra; u Zahumlju, Neretvanskoj, Travuniji, Konavlju, Duklji ili Zeti **u Bosni** onkraj Vrbasa i u Srbskoj". („Poviest Slavenstva". str. 17.)

Године 926. био је у Сплету црквени сабор свију католичких верника, који припадају пространој сплетској надбискупији. На томе сабору били су присутни и Срби и то већином из данашње јужне Далмације и данашње Ерцеговине. Сам папа писао је писмо српском кнезу Михаилу Вишевићу, самосталном владару Захумља, препоручујући му своје изасланике с молбом, да их узме у своју моћну заштиту. И по овоме се види, како су и у Риму чак знали, да има Срба не само у Босни и Ерцеговини него и у Далмацији.

Исто тако суди и Шиме Љубић, коме такође није само данашња Ерцеговина земља српска, него чак и неретљанско приморје. Говорећи на једном месту о рату између Млечића и Ерцега Стјепана, он каже, како се већ год. 1443. „bejaše u srpskom primorju jaka vatra razplamtila, medju Mletčani i Stjepanom vojevodom Sv. Save, za Zentu". („Priegled Poviesti Hrvatske". srt. 109.) Шта више Љубић иде и даље, те сматра чак и Арбанију за земљу српску. Говорећи о истим Млечићима, он каже: да су још од 1421. били „teško zabavljeni ratom, sa despotom srpskim u Arbaniji". („Prieg. Poviest. Hrvat." str. 92.)

Да су пак у Босни и Ерцеговини увек живели Срби, то тврде и признају и многи други хрватски писци и историци, међу које као најзнаменитији до-

лазе: Лучић, Крчелић, Ткалчић, Јагић, Маретић и т. д. Но код свега тога најглавније је ипак то, што исто тако суди о томе и фамозни поп Дукљанин, пошто и он држи Босну само као један део Србије. У својој барској кроници он каже, да „једнако би и **Србија** или Загорје раздељена на две области: на **Босну** и на **Рашку**".

Но не мисле тако само хрватски и српски писци, него тако мисле и сви остали словенски научењаци и писци, а нарочито пак Руси. Примера ради ми још наводимо Шафарика, као Чеха и Миклошића, као Словенца.

Па ипак све је то још мало и недовољно, јер за нас има највише вредности то, како су се осећали и за што су држали сами Босанци и Ерцеговци себе и свој језик, и то без разлике вере. А то смо већ напред видели.

Има их до душе и такових, који злобно подмећу, како је све то босанско и ерцеговачко Српство само плод тадашње српско-рашке државне надмоћности, те би отуда хтели извести и то, као да су Босанци и Босна само тада имали тип и карактер српски, када су поједини рашко-српски владари били силни и моћни; или када је Босна под рашко-српским владарима била. Али ми смо напред навели и такових примера, из којих се сасвим лепо може разабрати, да су се Босанци и онда сматрали за Србе, кад су били и у крвавој завади са владарима рашко-српским; било ради политичко-државних, било ради верских размирица.

Може се скоро са свим поуздано рећи, да је смрћу великога српског цара и самодршца Душана Стевана Силног пропала и велика српска царевина.

Јер у место да цар Урош, као син Душанов продужи и настави онде, где је његов отац смрћу спречен застао, он сиромах не доживе, ни да честито седне на очев престо. Нека и сувише трула кварež бејаше обузела целокупни тадашњи и друштвени и државни склоп Србије. Није више било оне моћне државе, која би могла зауставити силног Турчина. Онако бујним Турцима није дакле ништа сметало, да несразмерно брзо превале огромни део старе Душанове империје, све до Поља Косова.

Шта је на Косову било, то је свакоме врло добро познато. Тако је било суђено и Србија је као посебна и независна државна целина пропала на најстрашнији начин. На Марици бејаше први страшни пораз; а за тим убрзо надође још ужаснији и у исто време коначни пораз на Косову.

Одсудном косовском битком нестало је Србије и српско-рашке државе — али не за дуго. Истина је, да су Турци прегазили сву српско-рашку државу, али ако су Турци прегазили Србију, нису Босну и Ерцеговину, које су се такође као српске области још дуго одржале. Баш у то време владао је у Босни, после Немање и Милутина, најзнаменитији српски владар, велики и први краљ босански, Твртко I. Да су Босанци само ради државне потчињености и ради притиска од стране рашко-српских владара, само из невоље сматрали себе, свој језик и своју област српском, онда бар сад, кад ето рашко-српске државе заједно са Србијом нестаде, не би морали себе Србима сматрати.

Међу тим ми обратно видимо, како Босна, која је дотле постојала као српска бановина, посебна од Рашке, постаје краљевином. Но како је главна

српско-рашка држава пропала, то босански бан Твртко проглашује себе и своју државу за српско краљевство, које ће да настави не само српски рад, него и све традиције некадашње рашке државе. Доносимо овде заклетву Твртковy, из које се то најбоље може видети.

„И сподоби ме (Христос) сугубим венцем, јако обоја владичаствија исправлати ми, прввеје от испрва в' богодарован'иеи нам земли Босне, по том же господу мојему богу сподоблшу ме наследовати престол мојих прородител, господе српске, за ње бо ти беху мои прородителије в земл'нем царство царствоваше, и на небесноје царство преселили се мене же видешчу земљу прородитељ мојих по них оставлшу и неимушчу својего пастира, и идох в србскују земљу, желаје и хоте укрепити престол родител мојих, и тамо с'дшу ми венчан бих богом дарованим ми венцем на краљевство прородител мојих, јако бити ми о Христе Исусе благоверному и богом постављеному Стефану краљу Србљем и Босне и Поморију и западним странам, и потом начех с' богом краљевати и правити престол србскије земље, желаје падшаја са вздвигнути и разоршаја се укрепити." (Fr. Miklošić. Mon. serb. p 187.)

Ово су тако јасне чињенице, да би и после овога само човек пуст и без срца могао тврдити, да Босанци нису од иконе били Срби, а по томе и њихов народни језик чиста штокавштина, да им није био језик српски, него да су они и себе и свој језик само зато српским сматрали, што су тобож били под утецајем моћних рашко-српских владара.

VI.

Претпостављајући, да ће се и такових људи наћи, који ће свакојако сумњичити Српство Босанаца и Ерцеговаца, ми ћемо свратити један поглед на ону прилику, која овим нељудима највише маха пружа за такова њихова извртања — а то је, што је било времена, кад су Босанци и Ерцеговци називали и другачије свој народни језик осим именом српским. Познато је, како су Турци, кад су прегазили Босну, и у њој као и у Србији — уништили сваку могућу државну форму — те се Босна заједно са Србијом нађоше као саставне провинције турске империје. Страшан и велики удар био је то за целокупни народ српски, тим више, што зверско поступање обесних Азијата не штеђаше ни невину чељад на грудима својих матера. Крв се српска пролевала као море; убава српска села и јаки градови губили су се у диму страшне пламене слике, — а вапај бедних и невољних узалуд се проламао кроз пространу, некад красну и питому земљу Србинову.

Једино уточиште у овим тешким данима била је Србину црква, где се крепио вером у Бога, сневајући о лепшој будућности својој.

И то је познато, како су Срби у Босни, а до турске најезде били подељени на три различите вере. Тако рекући, домаћа им права вера била је вера богумилско-патаренска; она је била и најмногобројнија. За њом је долазила вера римска — католичка, понајвише унесена или из Угарске или управо од папе из самога Рима. Трећа вера била је православна, која свакако у Босни и Ерцеговини остоји тек од св. Саве, јер он први уведе у Босну

веру православну онда, када се Босна и Ерцеговина нађоше под владом рашко-српских владара. Од св. Саве постоје и два босанско-православна владичанства, која је он сам установио. Многи држе, да се је Липљанско владичанство, које је установио св. Сава, налазило у Старој Србији — судећи по томе, што у Босни има и сада црква у селу Липљу; и по што и сад у близини те цркве стоје рушевине старога православног манастира, ми држимо, да је то владичанство спадало Босни, те које то, а и многе друге прилике упућују нас да верујемо, да је липљанско владичанство, које је установио св. Сава, било друго Босанско православно владичанство.

Остајући при томе, да је Босна пре Турака имала само два православна владичанства, јасно сведочи, да је у њој православних много мање било, него ли богумила, и него ли римских католика. Но православље је све више и више расло, док се католичанство и богумилство све више и више губило; а богумилство се најзад са свим и изгубило. И тако Срби у Босни и Ерцеговини осташе и доцније под Турцима као привърженици трију вера — али не као до сада православне, римске-католичке и богумилске, него као мухамеданске, православне и римске-католичке. ~~У главноме је мухамеданство заменило богумилство~~, премда је било врло много и православних и католичких Срба, који су се такође потурчили. Пошто је вера мухамеданска била у Босни у исто време и вера државна, то су се босански мухамеданци могли женити и са правим Туркињама; тако се мало по мало однарођаваху крвно од свога Српства. Те које с тога, а које опет услед са свим разумљивог верског антагонизма према Србима православне ве-

ре, босански се мухамеданци све то више удаљаваху од свога Српства. Они се престаше називати именом српским, поносећи се покрајинским именом Босанац или чак и страним именом Турчин. А свој језик обично називаху босанским, много пак ређе српским. Најзад су многи од њих свирепо прогањали сваки покрет у корист Српства, те отуд и поста у народу позната изрека: да је потурица гори од турчина.

Иста се је процедура дешавала и са босанским Србима католичке вере, по што се и они почеше удаљавати од свога Српства у толико, у колико су себе називали „Латинима“ ређе „Босанцима“ — а свој језик ону исту штокавштину, коју су дотле сви без разлике називали само језиком српским, почеше сада називати језиком „словинским“, ређе пак „босанским“, а још ређе „илирским“.

И овој немилој појави треба тражити узрок изван Босне. Нарочито ко познаје ~~јединствено устројство римокатоличке цркве~~, томе ће то још појмљивије бити. Латинско и хрватско, па и ино католичко свештенство преплавило је Босну и Ерцеговину, те су под окриљем моћне Аустро-Угарске монархије ширили међу тамошњим Србима католицима вазда анти-српске и Босанцима скроз против-народне идеје. И сами босански католици под утиском такова образовања и васпитања почеше мало по мало заборављати на своје име и на своју народност. Доцније, кад су и домаћи синови почели ићи у католичке свештенике, нису ни сами ништа бољи били од странаца, који су их у против-народном духу поучавали.

„Bosanski franjevci većtnom rodjeni Bošnjaci, pola-

zili su škole izvan domovine Oni su po visokih školah sticali do duše veliko znanje tako, da su u Bosni bili jedini ljudi, koji su štogod umjeli i razumjeli; ali vrativši se kući, bjehu se većinom otudjili svojemu narodu. Pošav za tim na župe (парохије) vrli ti ljudi, znali su puk (народ) svoj poučavat (наравно у вери) ali narodne sviesti i ponosa ne mogoše jim u grudi udahnuti, jer ni sami nisu pravo znali, tko su i što su. Prema tomu izgubio je i puk mnogo narodne sviesti, on je zaboravio slavnu prošlost i porijeklo svoje (наравно српско) ter se je protunaravno počeo zvati „Latinom", jer da je vjere latinske". (Vjek. Klaić. „Bosna", str. 98.)

Једини су дакле босански Срби православне вере, који су остали, као што су и били — челик-Срби, називајући и на даље себе Србима, а свој језик само језиком српским. Али баш за то, што су православни Срби тако чврсто чували и неговали у највећој чистоти име и своју народност српску, за то су баш како католички свећеници, тако и мухамеданске оџе и имами, све више убијали код својих верника дух и осећај српски, бојећи се, да би они поред Српства примили и веру православну.

То би био главни разлог, што је католичка и мухамеданска вера затирала име и народност српску код својих верника. Но има томе и других разлога, од којих су и политички разлози знатно утецали на ову исту ствар. Било сад овако или онако, једно је ипак остало непромењено код ових однарођених Срба Босанаца, а то је језик српски, којим и сада а којим су увек говорили: тај језик јесте — штокавштина, коју су и они дотле називали

само језиком српским, а коју тек у најновије време почеше називати разним другим именима.

Но и из тог најновијег времена имамо два доказа, да су и босански католици и босански мухамеданци називали свој језик такође српским. Тако Хрват Шиме Љубић сам признаје: да је босански фратар Матија Дивковић звао свој језик, то јест штокавштину — језиком српским. („Ogledalo“ II. str. 354.). Исто је тако г. 1775. написао неки босански мухамеданац речник биља под овим натписом: „Сирф иззе отлар бејандир“, што значи — „Попис биљака на српском језику“ (О. Блау „Bosnisch-türkische Sprache Denkmäler“. 151—174.). ~~Да би пак рођени Босанци игда себе звали Хрватима а свој језик хрватским~~ (изузимајући ~~најновије доба) нема ни једног доказа.~~

Но кад су Турци освојили Босну, Ерцеговину, Славонију, готово целу Далмацију и велики део Хрватске, све су се те земље звале именом „Босна“. Да су се доиста све те различне земље и покрајине звале Босном, то сведочи од стране Хрвата В. Клајић (види његов историски атлас, карту: 6.); а од странаца, који то сведоче помињемо Спрунера (види Spruner Menke. 3. Nr. 90.). И из те прилике, што је у то време Босна са свим нешто друго значила, него што значи Босна данас, и што је онда иначе значила, хтеле би хрватске шовинисте да заведу на странпутицу необавештену своју масу, да су Босанци Хрвати. Те софисте траже оне људе, који су родом из данашње Далмације и данашње Хрватске, али који су спадали у старије доба под географски назив „Босне“ — па би хтели, да од далматинских и хрватских примораца направе неке

босанске Хрвате. Али то нити у науци, нити у опће има какове вредности.

По томе дакле не чини ништа, што Срби у Босни заведени и необавештени називају свој језик разним именима. Главно је дакле то: што су сви Босанци и Ерцеговци говорили једним и истим језиком т. ј. штокавштином, као што и данас њом говоре сви Босанци, без разлике вере. Да је тако, то најзад сведочи и сам В. Клајић пишући, да „svi žitelji slovjenski u Bosni i Ercegovini, bilo ma koje vjere, govore jednim jezikom". („Bosna", str. 74.) А тај један једини народни језик Босанаца јесте штокавштина — дакле језик српски.

VII.

Доказа смо ето тако, и ако у најкраћим потезима, да су у данашњој Босни и Ерцеговини од увек живели Срби, као и то: да је сам тамошњи народ називао и сматрао свој домаћи матерњи језик — т. ј. штокавштину — језиком српским; и то не само до Турака, него и после пропасти Босне. Али кад је Босна потпала под Турке, силан се народ из ње раселио, како по данашњој Славонији, тако и по данашњој [redacted] Хрватској. Како су данашњи Славонци, нарочито они, што су католичке вере, већином дошли из Босне, премда их има, који су дошли и из старе и из данашње Србије, то треба погледати, како су ти накадашњи Босанци, а сада Славонци свој језик и себе сматрали — а нарочито како су своју штокавштину називали. И овом приликом послужићемо се писаним старинским споменицима и то онима, који су писали сами Славонци католичке вере.

Што се тиче најстаријих споменика из времена, пре него је Славонија допала под Турску, може се рећи, да их управо и нема. Позната су само два писана споменика; један српски, писан г. 1465. у славонском Броду на Сави („Monumenta Serbica“ 494.); а други хрватски, писан у Чаковцу крај славонске Нове Градишке г. 1469. (I. Kukuljević „Listine hrvatske“, p. 104.). Оба ова споменика немају скоро никакове вредности, једно, што сами собом ништа не казују, а друго опет, што се незна, ко их је писао. По томе им је не само вредност него и њихова правоваљаност веома сумњиве природе. Није дакле друкче, него да се послужимо са споменицима, који нам потичу из доба после ослобођења.

Познато је, како се по одласку Турака из Славоније, поче лепо развијати домаћа књижевност, нарочито она писана чисто народним језиком. Тај пак језик јесте најчистија штокавштина, како се само може пожелети. Па ајде да видимо, како сами Славонци сматрају ту своју штокавштину, т. ј. свој народни матерњи језик?

Почећемо са најученијим мужем свога доба, са Петром Матијом Катанчићем, који је рођен у Славонији — Ваљеово. Он је до душе писао на страним језицима, али и из тих његових списа врло се добро може разабрати, како он мисли о језику Славонаца — о штокавштини.

За њега је тај језик, језик илирски; другог назива он апсолутно нема за језик Славонаца. Па по што је њему штокавштина језик илирски, онда су му и сви они Илири, који год штокавштином говоре. Сад треба видети, где су све, и ко су управо ти Катанчићеви Илири?

У своме делу „De Istro“ etc. (Будимско издање од г. 1798.) Катанчић овако каже, да: Црногорци, Србијанци, Бошњаци (наравно разумевајући ту и Ерцеговину) и Срби у Угарској — и то са обе стране Дунава, говоре једним истим језиком, којим и Далматинци — а да се од Хрвата разликују (стр. 108.). Шта више исти Катанчић каже и то: да су се Хрвати од увек разликовали, па да се и данас још (XVIII. век) разликују од Далматинаца и по језику и по домовини — „prefecto et hodie Croatas ab Dalmatis et patria, et laquendi ratione, distinctos bene novimus“ (стр. 107.).

Да не би ко мислио, да је Катанчић тиме само то хтео рећи: као да се једино далматински Илири од Хрвата разликују и по домовима и по језику, то ћемо навести и остале његове речи, које ће показати, да је он добро уверен био: да се сви Илири од Хрвата у свему разликују, па и у језику.

Тако он каже: да се осим Далматинаца и сви остали Илири веома знатно од Хрвата разликују; нарочито пак по језику (стр. 227.) А како он за штокавштину изречно каже, да је језик илирски — „Illyrice“ (стр. 140.), то је очевидно, да су по њему сви Илири говорили само штокавски. Кад њему сви Илири само штокавски говоре, и кад се такође по њему апсолутно сви Илири разликују у свему од Хрвата, — онда нема сумње, да су Хрвати говорили са свим другим језиком, различним од штокавштине.

Најзад то се и отуда види, што Катанчић, сматрајући штокавштину за језик илирски, каже: да је кајкавштина (Carniolica) језик словеначки, док

му је чакавштина језик хрватски (стр. 140.) Ово се потпуно подудара са једном другом његовом вешћу, где сматрајући само чакавце за Хрвате, овакове им границе према Илирима ставља. Он каже: „Linea ab Dravo per Moslavinam ducta ad Czetinae fluminis Dalmatiae exortum. Regionem ab hac linea in occasum patentem coluere Savienses, et horum posteri Croatae usque hodie colunt". („Specimen Philologiae", etc. 24) А то ће рећи, да Хрвати живе западно од линије повучене од Драве, па кроз Мославину до утока реке Цетине у Далмацији; а на том простору живели су од увек њихови потомци (Чакавци), који ту и данас још живе. Јасно је дакле, да по Катанчићу Хрвати нису Илири и да не говоре илирским језиком т. ј. штокавштином. Шта више по њему чак има и више тога, у чему су Словенци (наравно по језику) много ближе Илирима него ли Хрвати (стр. 150.)

Видели смо, како је Катанчић рекао, који су све то Илири, који говоре штокавштином, т. ј. који говоре онако исто као и Далматинци. Али он каже још и то, како Босанци и Далматинци говоре оним **истим језиком** којим говоре и **Србијанци** (стр. 144.); а мало даље и на истој тој страни каже, како **сви Срби говоре језиком илирским** — „Serblii,... universi dialecto Illyrice usi". Па пошто Катанчић признаје и тврди, да **Илири сами себе зову Србима**, па да их и други исто тако зову Србима, а и Илирима, а и Власима. (стр. 217. и 227.), то онда нема сумње, да је он као и сви његови Славонци) сматрао свој домаћи народни језик за језик српски.

Ето тако учени Катанчић и као рођени Славо-

нац и као католички калуђер (фрањевац) сматра свој народни језик, т. ј. чисту штокавштину за језик српски; а све оне, који штокавски говоре за Србе — премда их други поред тога имена још и Илирина, па чак и Власима зову. Да Катанчић није овде помишљао само на православне штокавце, него такође и на католичке, то сведочи он сам, кад каже: „да вера не чини разлику у народности — „ad hic (ritus) non facit diversitatem in gente." (стр. 143) Најзад то признаје и сам Људевит Гај, који као Хрват, препородитељ и прави отац данашњих Хрвата каже, да су Срби Илири, и то да су: „Iliri.... pod slavnim posebnim imenom srpskim". („Ilirske Novine." g. 1840.)

Сад, кад смо све ово видили, могли би поћи и даље, па погледати, шта остали учени Славонци, такође католици, пишу о народу, који живи у Славонији, и о језику онамошњег народа — о штокавштини. Но у место тога ми ћемо се задовољити само са још два домаћа сведока, којима ћемо довољно расветлити ово наше доказивање.

Торквато Брлић такође је католик и рођен Славонац, па и он каже, да су: „у целом илирском трокуту живели **Срби римокатоличког и источног** (т. ј. православног) **закона.**" („Gramatik der illyrischen Sprache", види предговор стр. 3. г. 1854.) Ето где и овај славонски католик — „шокац", зна и за Илире православне вере и за Илире католичке вере, међу које и сам спада и које он Србима зове. За свој матерњи језик, којим говоре и сви остали Славонци без разлике вере, он изрично каже, да је језик српски (види исту граматику стр. 14.) Три године касније (1857.) из-

дао је споменике српске, за које рече, да их је са немачког на српски превео; а превео их је на чисту штокавштину. Тако би то био још један доказ, да је штокавштина не само од Босанаца и Ерцеговаца, него и од Славонаца сматрана једино као језик српски. Да је пак ма ко, рођен у Славонији, икада рекао за свој језик, за штокавштину, да је језик хрватски, апсолутно нема ни једног случаја све до наших дана. Према томе није ни најмање претерао и згрешио славни славонски песник Матија Антун Релковић, кад се овако у песми обраћао на своје земљаке католичке вере: „O Slavonče! ti se vrlo varaš, koji god mi tako odgovaraš; vaši stari jesu knjiga znali, srpski štili, a srpski pisali“. (Djela M. A. Relkovića“, str. 291.). Када би дакле и на даље почели овако набрајати све премноге доказе о Српству Славонаца и њиховог језика, без разлике вере, не само да би отегли ствар, него би и са свим сувишно било.

Према томе остаје нам још само то, да видимо, којим је језиком говорио онај народ, што је живео у данашњој, као и у Старој Србији. Но и сувише би смешно било доказивати оно, што још нико осумњичио није. Јер како се види из свију писаних споменика старе и данашње Србије, само једно излази, а то је: да су тамо живели сами Срби и да су говорили такође једино штокавштином, коју су као и Босанци и као Славонци сматрали и увек називали једино језиком српским и никако другојаче. Дакле језик и народ данашње Србије, Старе Србије, Босне, Ерцеговине и Славоније био је од увек, као што је и сада, српски — а говорио је једном те истом штокавштином.

Према томе излази само на једно: догод допире штокавштина, дотле допиру и Срби.

Но, има људи, који су и у овако јасну ствар ипак хтели да уведу забуну и пометњу. Има на име народа, који говори штокавски, и то не од увек, па себе у најновије време назива Хрватима, као што и штокавштину не зову језиком српским, него разним другим именима. Овако шта са свим је неприродно — и никако није могло понићи међу самим народом из његове сопствене побуде, него је уметним начином накаламљено школом, црквом и књигом у опће. Ти дакле људи, који се данас осећају и називају Хрватима, а при том говоре штокавски као јединим својим матерњим и народним језиком, нису ништа друго — ~~него похрваћени Срби~~; т. ј. Срби, који се више не осећају и не зову Србима, али су ипак задржали многе особине народности српске, — па и језик.

Управо баш ова прилика, што су ти похрваћени Срби задржали свој првобитни језик српски, и ако су се престали осећати Србима, била је у стању да охрабри толике надри-научењаке, нарочито хрватске, па су почели тврдити, или су бар почели сумњу у необавештен свет уносити, како тобож штокавштина није језик само народа српског, него и народа хрватског, — а има их, који са свим дрско тврде, да баш отуда штокавштина и није језик српски него једино и само језик хрватски, што како смо видели са свим обратно стоји.

VIII.

Ми би могли одма да наведемо скоро све словенске учењаке, па и многе стране, који сматрају

штокавштину једино као језик народа српског. Али у место тога ми ћемо радије навести неколико знатнијих хрватских учењака, који ће нам у овој прилици и ако, као наши национални противници, такође посведочити: да је штокавштина језик српски.

Пре свега почињемо са ученим професором бечког универзитета, са В. Јагићем, који и ако није баш изречно тврдио, ипак сматра штокавштину за језик српски. Ми то изводимо из премногих момената његових појединих расправа, чланака и књижевних оцена. Навешћемо овде само један такав пример, који вадимо из његова дела, које носи натпис „Historija književnosti naroda hrvatskog i srpskog“; па ево, шта стоји у том његовом делу: „Ono doba (XV. и XVI. век) bejaše **jezik srpski** čak jezikom diplomatskim: turskoga, ugarskoga i rumunskoga dvora, kada su štogod s Dubrovnikom ili medju sobom ugovarali; to nam dokazuju njihova pisma, koja se nalaze u zbirci srpskih listina, kod Miklošića, kao na primer pisma Amurata II. od 1430. i 1442. g. na republiku dubrovačku, pisma Mohameda II. Alibeja, Hamza-bega, Bajazita II. Selima I. Sulejmana II.; pisma kralja ugarskoga Matije od 1465. g. na fratra Aleksandra Dubrovčana, pisma Ivana Zapolje na Mehmed-bega, pismo Aleksandra vojvode moldavskoga na Dubrovnik i t. d.“ То је само један пример, а таквих би примера могли још навести, но ми смо задовољни и са овим једним, из кога се са свим лепо види, како и Јагић, и ако Хрват, а као стручан учењак првог реда каже отворено, да су језиком српским била писана сва она напред поменута писма. Та пак писма писана су чистом штокавштином; шта више оном истом, каквом се сви Срби и данас служе. По томе дакле

Јагић као Хрват признаје, да је штокавштина језик српски.

За Јагићем дошао би одма Шиме Љубић, који каже, да „mieste **što** i **šta**, s kojima se Srblji uviјek služe, Hrvati upotrebljuju višekrat **ča**, a gdje je talijanština imala više upliva **ca**". („Ogledalo". I. 68.). Он иде и даље, па до најмањих ситница казује, у чему се све језик српски од језика хрватског разликује, то јест, у чему се разликује штокавштина од чакавштине. Тако он наводи чак и то, како „Hrvati mal da ne svudi izgovaraju **h** kao Niemci **ch** a Srblji ne". („Ogledalo". I. str. 68.). Остајући доследно при својој тврдњи, да је штокавштина језик српски он и језик Дубровчана и Которана назива и сматра језиком српским, те каже, да су „djela najstarijih spisatelja dubrovačkih i kotorskis rodom srpskim ili barem odgojenih pod uplivom srpskog nariečja kako na primjer Šiška Minčetića, Gjore Držića i t. d." („Ogledalo". I. str 69 i 70).

Исто тако суди о штокавштини и Јурко Крижанић, чувени хрватски панслависта, рођен у сред данашње Хрватске, крај Карловца. Он је на име год. 1666. написао словенску граматику, у којој је између осталога говорио и о језичној разлици између српског и хрватског говора. Ако му се ма шта друго може пребацити, то му се једино не може пребацити, да није знао каквим језиком говоре његови Хрвати, јер је тај језик у исто време и његов сопствени језик. Србе је наравно мање познавао, и то само оне, који су живели у провинцијалној Хрватској, од куда је и сам родом био. С тога он и говори само о штокавштини јужног наречја.

Говорећи дакле о разлици српског и хрватског

језика, он каже и то, како писме *л*, ако је код Срба на крају речи, онда гласи као **о**; док исто то *л* код Руса и Хрвата остаје и на крају речи *л*. Даље каже он, како Срби у другом падежу множине имају **а**, док Руси и Хрвати тога немају. Даље говори, како Срби мењају у појединим падежима **г**, **к** и **х** у **з**, **ц** и **с**, а Руси и Хрвати ни то не чине. У место тога они „ljubet neot minno izrikat ta slova" и т. д. („Rad", XVI. 191.—192,) А из свега овог излази опет оно исто, т. ј. да и овај Хрват сматра штокавштину за језик српски.

Сада прелазимо на Људевита Гаја, који је до душе првак илирског покрета, али је ипак Хрват. Шта више Гаја сами Хрвати сматрају као свога народњег препородитеља. Ајдемо дакле да видимо, шта каже тај Гај за језик српски, т. ј. за штокавштину.

Год. 1852. написао је Гај у својим сопственим новинана један чланак, у коме полемишући са Антуном Старчевићем, каза и ово: „Kao što **ja**, tako i veća čast rodoljubivih Hrvatah, koji braću Srblje i Srbstvo, kao najglavniji temelj jugoslavjanske, ili kako ju mi polag stare dogodovštine nazvasmo, ilirske narodnosti smatramo." Дакле Гај и многи Хрвати сматрају Србе као Илире, и то као најглавнију грану и темељ народности илирске. Али како Гај не искључује из Илирства ни остале Југословене, као н. пр. Словенце, Хрвате и Бугаре; то је веома потребно видети, шта он даље о најглавнијој грани и темељу Илирства суди?

Осврћући се узгред у продужењу поменутога свог чланка и на Павла Витезовића, такође Хрвата, који се је много борио за народни језик, овако

продужује Гај: „Kamo sreće, da je on onda (т. ј. Витезовић) kao što mi sada u novija vremena, najglavnije grane jezik (т. ј. језик српски)... u svojoj cjelosti prigerlio". Ето дакле где и Гај признаје, да су сви Илири изабрали један исти језик, и то језик најглавније гране илирске; а та грана, која је у исто време и темељ Илирства, како смо по самом Гају видели, јесте народ српски. Како је пак језик народа српског штокавштина, то онда следи, да и Гај признаје штокавштину за језик српски. До душе и Гај и његови Илири често пута зову ту исту штокавштину и језиком илирским, ну то не мења у начелу Гајево тврдо уверење, да је штокавштина, којом сада сви Илири говоре, — језик српски. „Tako na primer — каже Гај — sav svet zna i priznaje, da smo mi književnost ilirsku podigli; nu nama još niti iz daleka nije na um palo ikada tvrditi, da to (т. ј. језик, којим је писана илирска књижевност, а то је штокавштина) nije srpski, već ilirski jezik". („Danica" br. 36. god. 1846.)

Држимо, да ово неколико важних признања са стране најученијих људи хрватских бејаху довољни, па да се види, како и сами Хрвати сматрају штокавштину за језик српски. Дакле и по признању самих Хрвата излази, да штокавштина није хрватски, него само језик српски. Ну ми се не ћемо само тиме задовољити, да то докажемо; ми ћемо и даље поћи, како би са свим потпуно могли доказати и видети: који је то народни језик хрватски, кад већ штокавштина, по признању самих Хрвата, није језик хрватски. И за то ћемо се такође послужити хрватским писцима, који ће нам и у овој прилици

сами казати: Који је тај језик, којим говоре Хрвати као својим народним језиком?

Пре свега треба знати, да као год штокавштину, тако и кајкавштину сами Хрвати не држе и не сматрају за језик народа хрватскога. Сам И. Кукуљевић отворено признаје, да кајкавштина није хрватски, него словеначки језик. Када је оно 15. јуна 1861. г. као велики жупан држао говор у тројedничком сабору, онда је између осталога рекао и ово: „Jezik onaj, što ga naš narod hrvatski ispod Okića, oko Samobora, u Zagorju i Turovom-polju govori (а то је кајкавштина) nije po zakonih jezikoslovlja čisti hrvatski, premda se sade tako zove... te прежало imenom slovenskim (т. ј. словеначким — крањским) nazivao ga je sam naš (хрватски) narod još u XVI. i XVII. vijeka". Ко зна, колико је заслужан за Хрвате овај исти Кукуљевић, и коме је познато, какав је страшан хрватоман он био, тај ће извесно моћи и то појмити, од колике је вредности ово његово признање за нашу тврдњу: да кајкавштина такође није језик народа хрватскога.

Али не мисли тако само Кукуљевић, него се може рећи, да то његово мишљење дели и сам Јагић. У једном свом делу доказивао је Ст. Новаковић, да је кајкавштина дијалекат хрватски. То се није свидело Јагићу, па позивајући се на Даничића, који кајкавштину сматра само као razriječje dialekta slovenskoga, држи, да је Новаковићу „valjalo sa svim negdje drugdje gledati Hrvate i hrvatsku književnost, a **ni po što** u pukom kajkavizmu". („Rad", XVIII. str. 240). Дакле и Јагић каже, да се кајкавштина ни по што не може узети као језик хрватски. Исто су то и још куд и камо јаче доказивали и остали

Хрвати као год и страни писци, међу које на првом месту спомињемо: Миклошића, Будманија, Даничића. Сви су они доказивали не само да кајкавштина није језик хрватски, него шта више, да је и тако звана „хрватска кајкавштина“ много ближе словеначком, него ли хрватском језику. Кад се свему овоме дода још и та прилика, што Словенци не познају никакова друга језика, којим би се као својим народним служили, осим једине кајкавштине — онда држимо, да не ћемо ни најмање погрешити, ако будемо тврдили, да и кајкавштина није језик хрватски него словеначки — крањски.

IX.

Кад знамо и када постоји факт, да ни штокавштина, ни кајкавштина није језик народа хрватскога, онда нам ништа не смета да тврдимо, да је једино чокавштина народни језик Хрвата. И то не од скора, него од најстаријих давнина; управо од онда, од када се за њу зна, па све до дана данашњега. Исту су чокавштину само Хрвати употребљавали као свој језик, па је тако и данас још, само они употребљавају као свој народни језик. Тако чакавштину познаје свеопћа наука, тако је сматрају сви словенски научењаци, па најзад тако је сматрају и сами Хрвати, што и јесте код ове ствари најзначајније.

Да је чакавштина народни језик хрватски, то се и отуда види, што се она и данас још протеже и влада, једино онде, где живе Хрвати без примесе српске или словеначке. Тако н. пр. на оном истом простору, где је још Порфирогенит ставио границе хрватске, после првог досељења њиховог, живели су

од увек чакавци. Пред нама су „Listine hrvatske“ што их 1863. г. издаде И. Кукуљевић-Сакцински. Тих листина има 380. (триста и осамдесет), а ни једна не допире источније од Врбаса и јужније од Цетине; другим речима, све су оне писане у оним границама, које Порфирогенит ставља Хрватима и Хрватској. Ако од ових листина изоставимо оне две-три српске листине, које је Кукуљевић уметнуо у своју збирку, такође као хрватске, онда ћемо видети: да су све остале писане искључиво чакавштином. Ова прилика тако је очевидна, да би свако могао и без коментара одма увидети, да само чакавштини припада име хрватско. То на послетку признаје и угледан хрватски песник Станко Враз, који 1843. г. овако писаше о имену хрватском: „po pravu (т. ј по језику) to dakle ide ime (име хрватско) jedino Hrvate, čakavce, t. j. onu granu južnoslavjansku, što treba u svom govoru **ča** miesto **šta** ili **kaj**; a ti Hrvati stanuju od starine u Primorju, po većoj strani primorskih varoših, zadarskom okružju i po otocih primorskih i dalmatinskih“. („Kolo“. III. 31.).

Са малом разликом Порфирогенитових хрватских граница, ето где и С. Враз признаје, да су Хрвати само чакавци, а чакавштина да је једино језик хрватски. Сви хрватски писци и старијег и новијег доба, називали су свој чакавски језик, хрватским језиком; а нема апсолутно ни једног примера, да је ма који чакавац називао свој језик и себе ни Словенцем — Крањцем, ни Србином. По томе не може бити сумње, да је чакавштина једини народни језик хрватски.

Но признати се мора, да ипак има „хрватских листина“, које су писане штокавштином а које по-

тичу из крајева, докле не допиру историјске и етнографске границе Хрвата. Такове су листине писане од похрваћених Срба; јер како већ напоменусмо, има и таквих људи, који се са свим осећају хрватски, сматрају себе и свој језик хрватским, а ипак говоре српски онако исто, како су говорили, док се нису Хрватима звали и осећали. Ти људи јесу данас похрваћени Срби, који су задржали и као Хрвати свој некадашњи језик српски, те од таквих датирају и сви они споменици, који се сматрају хрватским, а међу тим су писани језиком српским, т. ј. штокавштином. За ово имамо прекрасне потврде у томе, што нема ни једне такове листине, која је писана у времену пре српских досељења у крајеве, где Хрвати живе и где се мешају са Србима.

Исто тако има и чакавских листина из крајева северно од Купе, где су се Хрвати са Словенцима мешали, док у опће нема ни једног примера, да су Хрвати били штокавци, где су се само са Словенцима мешали, него су ту као увек само чакавци или кајкавци, који нису нико други, него похрваћени Словенци. На граници крањске границе налазе се два чисто српска села, Мариндол и Бојанци, која су од свуда опкољена самом кајкавштином, па ипак они и данас сачуваше свој чисти српски језик, своју штокавштину. Исто тако има у Истри једно српско село, Перој, такође опкољено од свуда чакавцима и кајкавцима, па је и оно сачувало све до данас своју чисту српску штокавштину. Ово нису пуке случајности, него то су веома јаке чињенице, по којима није тешко докучити, да су једино чакавци Хрвати, а чакавштина народни језик хрватски. Другим речима, где год се спомињу штокавци и кајкавци под

именом народности и језика хрватског треба знати, да су то похрваћени Срби и Словенци. Овом похрваћивању ишле су знатно на руку и политичке, а богме много више ондашње верске прилике; а таково Хрватство јесте појам, чисто уметне и политичке природе, који је новијег датума и који нема ничег заједничког са народом хрватским у генетичком смислу. То новије и политичко Хрватство потиче већ из XVI. века, када су се Срби, бежећи испред Турака, још јаче него дотле измешали са Хрватима. Понављамо, да су тек мешавином народа хрватског с народом српским и словеначким, поникли ови нови и политички Хрвати; или боље, ови „хрватски" штокавци и кајкавци. То је најзад свакоме добро познато, ко год се иоле бавио одношајима Хрвата и Срба и ко је ма што год о томе мислио.

Сам учени Јагић отворено признаје, да тек некако од XV. и XVI. века потиче оне тако зване „листине хрватске", које су писане у данашњој Хрватској, а у добу ускочком. Једино те „хрватске листине" писане су, како сам Јагић вели, штокавштином и ћирилицом. Нама се такође чини, да су те исте листине само за то „хрватске", што су писане у Хрватској, и што их је г. Кукуљевић утурио у своју збирку „Listina hrvatskih".

Чудновата и у свету ретко позната појава, која код Хрвата у велико влада, јесте необична манија за својатање туђега у опће, а напосе за својатањем туђих језика, напуштајући при томе свој сопствени. Таково поступање уродило је веома немилим плодом, јер је народ хрватски постао скроз равнодушан, како према свом језику, тако и према својој народности и домовини. У томе се тако далеко ишло,

да и сам Смичиклас признаје, како се „Hrvat po stotinu puta i gotove uviek sam nazivlje općim imenom Slaven, a gotovo nikada Hrvat“. „Poviest Hrvatska“, I. str. 500).

Тако је ето потрајало све до ослобођења Хрватске и Славоније испод Турака. А одма после ослобођења почну се Хрвати прибирати око народне књижевности увиђајући једва једном, да се књижевност не мора само на латинском, немачком и мађарском језику писати. Но на првом кораку морали су се спотаћи, по што ни сами нису знали, ко су и шта су; којој ли народности припадају и који је њихов народни језик. Уза све то много су хтели, а снага им бејаше премалена, за то се сва тадашња књижевност њихова преокрене у илирску. Први њихови људи почеше проповедати заједницу свију Југословена под општим и заједничким именом илирским. Том су се покрету одазвали многи Словенци, али се Срби не одазваше, поглавито с тога, што су зарана приметили, како је то Илирство упрто у првом реду против Српства. То најзад сведочи и сам др. Шиме Мазура, који каже, како је „idejom ilirstva i jugoslavenstva bila namienjena Hrvatskoj mnogo šira zadaća od one, koja se danas specifički izrazuje izrazom „hrvatske državne misli“. („Programi“, i t. d. str. 42.) Но још нам боље казује то исто хрватски песник Драг. Раковац пишући г. 1843 свој „Mali katekizam za velike ljude“. Тако он каже, да се Хрвати само за то зову Илири „što hoćemo da imamo literaturu, a znamo da naše tri hrvatske županije — ne mogu imati svoje posebne literature. Naša literatura treba da obuhvati i ostalu našu braću po krvi i jeziku: Slavonce, Dalmatince, Srblje, Krajnce, jednom rečju sve jygo-za-

padne Slovene. Ona se (наравно литература) ne može nazvati hrvatskom po tome, što bi tada svaka od rečenih narodnosti (т. j. илирских) mogla zahtevati, da se zove i njenim imenom, zato se eto moralo uzeti jedno opšte ime... a to je ilirsko". Из свега се дакле лепо може видети, како су тада малени и незнатни Хрвати хтели, да се помоћу Срба и Словенаца повећају и рашире; и то поглавито баш илирским покретом.

Узмемо ли сад све оно на око, што су и како су, и пре и после илирског доба, Хрвати поступали према Србима, биће нам на мах све оно јасно, шта су Хрвати смерали са Илиризмом постићи. Но главно је ипак то, и не да се ничим побити, да су Хрвати примили у илирском покрету штокавштину од Срба и — да се тек од онда са њоме служе, од када су дошли у ближи дотицај са народом српским, управо од онда од кад потичу прва похрваћивања Срба прво у Далмацији, па много доцније у Босни, Хрватској и Славонији.

X.

Први међу Илирима, био је др. Деметер, угледан драмски песник и првак тадашњег илирског покрета, који је искрено исповедио још 1847. године, како су сви Илири усвојили један једини језик те га признали за свој илирски језик. Јер „perva naša skerb bila je odlučiti — вели Деметер — koje jugoslavjansko nariečje podići se ima na naš književni jezik". („Danica br. 12) Тај језик, што га Хрвати изабраше за опћи језик илирски, јесте језик српски, на име штокавштина, што признаје и сам Ш. Љубић кад каже, како „današnji Hrvati, kojih nema mlogo, na Ga-

jev poziv odlučno odstupiše, od svoga (језика) pomiešanog poriekla... te su ozbiljno poprimili tako zvane srpske načine i oblike jezične... **do ciela u učenju i u javnom životu**". („Ogledalo". I. str. 70 i 71).

Но у место да буду благодарни Србима, по неки Хрвати почеше доказивати, да штокавштина није само српски, него и хрватски језик; па се најзад нађе још и ученија глава, добро познати „првак народа хрватског" др. Антун Старчевић, ком не изеде стид образ, кад рече 1852. г. да он не зна за српски језик. Баш у Гајевим „Nar. Nov." написа он неколико чланака, где између осталога и то каза, да „Hrvati imaju tri narječja i to: štokavsko, kajkavsko i čakavsko". Тога ради нападну Срби Гаја, чудећи се, како је могао допустити Старчевићу, да такав памфлет штампа баш у његовим „Nar. Nov.", које су дотле са свим другачије писале? На то је устао Гај, те је 3. новембра 1852. г. написао „Izjavljenije radi Starčevićevih člananakah o Srbima i serbskom jeziku". Ту се он правда, да је то могао учинити Старчевић само за то, што је у одсуству Гајевом исти памфлет протурио у његове новине. Те најзад признаје, да су хрватски Илири увели у свој целости језик српски у књижевност хрватску.

Још много пре тога написао је Гај 1846. год. у „Даници" чланак под натписом „Čije je kolo?" Говорећи у том чланку, чији је овај језик штокавски, што га сви Илири у свој целости усвојише, он каже: да је **српски**. Ево тога његовог признања: „kako da se prepiremo, što je kod Srbaljah narodno, što li nije; kod Srbalja, u kojih od oltara do čobana ništa

biti ne može, što ne bi narodno bilo; kod Srbalja, od kojih mi jezik (наравно штокавштину) u svojoj mudrosti i u svom bogatstvu i običaje u svojoj izvornosti i čistoti učiti moramo, ako hoćemo (наравно Хрвати) da ilirski život obnovimo; kod Srbaljah, koji su u svetinju svoga srpštva onaj narodni duh i ono rodoljubstvo uzdržali, kojim smo i mi u novije doba, radi sloge pod prostranim imenom „ilirstva“, novim životom uskrsnuli; kod Srbalja, koji su nama (Хрватима) od starine sve sačuvali, a kojima mi malo, ili sa svim ništa glede samoga narodnoga života dati ne možemo... Nikako se neda izvesti ona posljedica da nešto nije srpski samo zato, što je i ilirski.... Ta na primjer sav svet zna i priznaje da smo mi književnost ilirsku podigli; nu nama još niti iz daleka nije na um palo ikada tvrditi, da to nije srpski već ilirski jezik; pače se **ponosimo** i hvalimo Bogu velikomu, što mi Hrvati s braćom Srbljima **sada** jedan književan jezik imamo“. Ето тако и сам Гај, као прави отац и препородитељ данашњих нових, или боље да речемо, политичких Хрвата, отворено признаје, да је он узео језик српски заједно са народним обичајима и песмама за књижевни језик код Хрвата. Шта више, он се поноси, што Хрвати сада, по што су примили српску штокавштину, имају са Србима један и исти књижевни језик. Дакле кад се све уважи, онда излази, да су Хрвати узели српски језик само за књижевни језик, а народ хрватски и на даље је остао при своме старом језику — при чакавштини, као што њоме и данас још говори. Са свим се друго смерало са примањем језика српског, али се хвала богу није успело; па за то, кад су Хрвати видели, да никако не могу Србе

прогутати — и да Срби и на даље остају Србиі и ако су Хрвати примили њихов српски језик, а у нади, да ће их тако лакше похрватити — почеше убити ову вољу за Илиризам.

Они се на брзо осведочише, „da ne valja niti po zraku ilirske kule graditi, niti odviše u druge se uzdati i njihovo prijateljstvo tražiti, već da je najbolje na temelju svoje historije i svojih starodavnih pravah razvijati svoje biće". („Pozor". br. 70. 1863.). Тако се завршило Илирство, са којим су се Хрвати без по муке раскрстили, али није тако лако ишло са растајањем од тек примљеног српског језика. Српски језик, који је све више међу Хрватима продирао, нису никако хтели одбацити, и ако је још 1845. год. жупанија загребачка захтевала „ukinuće novog ilirskog (т. ј. српске штокавштине) i uvedenje starog hrvatskog pravopisa, te razdvojenje osnovane katedre hrvatsko-slavonskog jezika i književnost, u jednu katedru hrvatsku a drugu slavonsku". Овде је очевидно, да се под катедром језика славонског расумевао онај исти језик српски, што га је Гај по сопственом признању узео од Срба, те га у целини увео у књижевност хрватску.

Премда је опћа жеља пука хрватског била, да се Хрвати посве опросте илиризма и језика српског; и ако се то најзад и у новинству захтевало, — ипак се штокавштина никако није из хрватске књижеввости испустила, него је и у све школе и звања уведена. Она поче мало по мало продирати и у јавни и у приватни живот скоро свих Хрвата, те поста чак и званични земаљски језик целе тројedне краљевине.

Тако, када је Вебер Ткалчевић 1885. г. казао у

*

скупштини „Матице Хрватске“, да примећује, како неки млађи писци хрватски све то више пријањају уз начин писања „koji se obično zove srpski“ а то је штокавштина, и да он тај исти језик назива и хрватским само за то, што њиме данас говоре и неки Хрвати, — то је он и сувише скроман био, нарочито према ономе, што су поједини Хрвати о српском језику говорили и писали. Њима није баш ништа сметало, да својатају језик српски заједно са словеначким, поред свег тога, што је народ хрватски још и у XVIII. веку називао кајкавштину само словеначким-крањским, и што је штокавштину све до наших дана свако живи од Хрвата сматрао као језик „влашки“ т. ј. српски. Данас пак, почињући од последњег сеоског писара, па све до универзитетског професора, нема ни једног Хрвата, који дрско не тврди, да је штокавштина језик хрватски, изузимајући прост народ, а особито кајкавце, који још увек сматрају штокавштину као „влашки“ т. ј. као српски језик.

Разгледамо ли мало боље код наше браће Хрвата ту чудну појаву за својатањем туђих језика, видећемо, како су они управо од најстаријих давнина веома силно нагињали за присвајањем туђих народних обележја, а нарочито туђих језика. Тако је било времена, кад су се Хрвати служили искључиво латинским језиком; касније су примили језик мађарски, онда словеначки-крањски, па затим немачки — и најзад ево где примише и наш српски језик. Како је извршено то примање нашег језика, ми смо потанко разложили у овој нашој књижици и судећи по томе, можемо поново као са свим поуздано закључити и рећи: да су једини прави Хр-

вати они, који говоре чакавски. Они пак Хрвати, који говоре кајкавски и штокавски такође су Хрвати, само што не говоре својим, него туђим — српским и словеначким језиком. Али такови Хрвати нису прави, јер су постали од похрваћених Словенаца и Срба, те су као такови које политиком, а које школом и црквом створени. Не ћемо дакле претерати ни мало, ако кажемо, да је појам таковог новог хрватства пуки политички појам. И тако дакле можемо завршити ову нашу књижицу са необоривим доказима, потврђеним истином: да су Штокавци само Срби, а штокавштина да је само језик српски!

Ja što u ti politiki tou Riin, a srpski Riin kpana!

Погрешке у овој књизи ове су:

На страни 13. у реду 11. од озго стоји слово и, место чега треба да дође мала линијица (—).

На страни 31. у реду 10. од оздо стоји реч провинцијалној а њу треба сасвим изоставити.

На страни 32. у реду 6. од озго стоји Чаковцу, у место Човцу.

На страни 41. у реду 1. од озго стоји sroće на место sreće.

